

Наталія Андрусак, к. е. н.

*Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
Україна*

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

Nataliia Andrusiak, PhD in Economics

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

APPROACHES TO THE ASSESSMENT AND STRENGTHENING OF THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC COMPETITIVENESS OF THE REGION

The article analyzes approaches to assessing and strengthening the ecological and economic competitiveness of the region. To assess the ecological and economic competitiveness of the region and formulate directions for its strengthening, it is proposed to study the index of regional ecological and economic competitiveness on the basis of the ratio of indices: economic benefits of the region, human development, and environmental benefits of the region. It is determined that ecological advantages reach the territory with developed technologies, ecological production and developed market of environmental goods and services. Because of the synchronization of the indices, the groups of indicators that have the greatest impact on the ecological and economic competitiveness of the region are substantiated. The priority directions of formation and increase of ecological and economic competitiveness of the region are determined.

Keywords: ecological-economic competitiveness of the region, index of ecological advantages, index of economic benefits, index of human development, market of ecological products, synchronization of indices.

Постановка проблеми. Висококонкурентна економіка, яка нині, у період глобалізації, характеризується гіперактивністю ринкових процесів, змушує суб'єктів господарювання змінюватись синхронно із глобалізаційними тенденціями. Це означає – використання ними різних підходів і технологій, які дозволяють забезпечити швидкість і ефективність адаптації до умов, що склалися.

Довгостроковість ефективності адаптації для підприємств означає, з одного боку, зростання прибутку, з іншого – комплексну систему екологічних наслідків різної складності, виражену в конкурентних перевагах на світовому ринку, що втілюється у понятті «еколого-економічна конкурентоспроможність». Комплексність цього поняття, розглянута у попередніх публікаціях автора, обґрунтовує необхідність дослідження взаємозв'язків груп показників та явищ, що його формують, з метою створення основи для зміцнення еколого-економічної конкурентоспроможності як властивості та наслідку розвитку підприємництва. Конкурентоспроможність підприємства, особливо на світовому рівні, за підвищення ролі екологізації та стимулювання ринку екологічної продукції, давно перестала бути суто економічним поняттям, що відбилося на підприємницькому секторі територіальних утворень. У контексті економіко-екологічних змін мега-, макро- та мікро-рівнів підприємства регіонів, які, власне і формують ринок, мають володіти інформацією щодо важелів впливу та управлінських технологій, які забезпечать їм комфортне й ефективне функціонування на регіональному, національному та світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед наукового загалу дослідження зазначеної тематики не набуло широкого поширення, зокрема через складність отримання адекватних статистичних показників, які б забезпечили чистоту експериментальної складової, та адекватно відобразили нестійку економічно-політичну й соціально-екологічну ситуацію в регіонах нашої держави. Хоча окремі дослідження виконані Герасимчук З., Аверіхіною Т., Стасюком О., в силу

динамічності та непередбачуваності ситуації потребують більш стійкої до зовнішніх впливів основи.

Оскільки кількість наукових досліджень, присвячена висвітленню чинників впливу та напрямів зміцнення еколого-економічної конкурентоспроможності регіону досить обмежена, це підтверджує актуальність їх подальшого дослідження та актуалізує детальне вивчення вже зроблених науковцями висновків як основи для подальших наукових ідей.

Метою статті є висвітлення підходів до оцінки та зміцнення еколого-економічної конкурентоспроможності регіону.

Виклад основного матеріалу. Еколого-економічна конкурентоспроможність регіону визначається співвідношенням кількох сфер, що взаємовпливають та взаємобумовлюють одна одну: соціальна, економічна, екологічна. Рівень розвитку цих сфер визначається індексами, які є відображенням динаміки масиву статистичних показників за певний період розвитку регіону.

Для оцінки еколого-економічної конкурентоспроможності регіону та формулювання напрямів її зміцнення пропонуємо досліджувати індекс регіональної еколого-економічної конкурентоспроможності на основі співвідношення:

- індексу економічних переваг регіону;
- індексу людського розвитку;
- індексу екологічних переваг регіону¹.

Індекс конкурентоспроможності, який теж може бути визначений як основа для обчислення індексу еколого-економічної конкурентоспроможності, використовувати з цією метою вважаємо недоцільним через вторинність цього показника. Починаючи з 2013 р. індекс регіональної конкурентоспроможності щодо регіонів України визначався Фондом «Ефективне управління» на основі методології розрахунку Індексу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму². Його використання спрямовується на визначення тенденцій розвитку територій, оцінку бар'єрів розвитку та конкурентних переваг, обґрунтування вибору регіону для ведення бізнесу, що є особливо актуальним для адекватної оцінки регіональної еколого-економічної конкурентоспроможності. Нині, коли існування фонду припинене, такий розрахунок має здійснюватися на основі затвердженого Урядом порядку, методики проведення розрахунків індексу конкурентоспроможності регіонів та індексу регіонального людського розвитку. Рішення прийнято Кабінетом Міністрів відповідно до плану пріоритетних дій Уряду на 2017 р. Порядки та методики розрахунку мають бути максимально наближені до методик Європейської Комісії з розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів Європейського Союзу 2013 р. (EU Regional Competitiveness Index, із змінами 2016 р.) та методик розрахунку індексу людського розвитку ПРООН (Human Development Index) й враховувати існуючий практичний досвід провідних наукових установ України у цій сфері. Поряд із зазначеним, у 2017-2018 рр. *індекс конкурентоспроможності регіону* не був вирахований та офіційно представлений широкому загалу, хоча спроби його розрахунку науковою спільнотою були (С. Захарченко³, В. Безугла, С. Кучеренко⁴, Р. Міхель⁵).

Грунтуючись на результатах наявних у цій сфері досліджень та вивчивши зарубіжний досвід зазначимо про такий важливий момент. По-перше, цінність індексів розвитку регіонів (людського розвитку, економічних трансформацій, конкурентоспроможності тощо) не у високій точності показника, але у визначенні стійких тенденцій та векторів руху груп показників, які його формують, тобто індекс не втрачає своєї актуальності за першої апроксимації, якщо в основі його визначення

¹ Аверіхіна, Т.В. (2016). Аналіз тенденцій впливу екологічного чинника на формування конкурентоспроможності економічних систем макро-, мезо- та мікрорівнів. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 4, 353-364.

² World Ekonomik Forum (2018). *Appendix C: The Global Competitiveness Index 4.0 Methodology and Technical Notes* <<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/appendix-c-the-global-competitiveness-index-4-0-methodology-and-technical-notes/>> (2019, липень, 11).

³ Захарченко, С. В. (2015). Конкурентоспроможність регіонів України та стратегічні аспекти її підвищення (у контексті підходу фахівців IMD-Lausanne). *Регіональна економіка*, 3, 44-51.

⁴ Кучеренко, С., Леваева, Л. (2017). Оцінка конкурентоспроможності регіонів України. *Економічний бюлетень університету*, 35/1, 14-19.

⁵ Міхель, Р.В. (2017). Сучасні методологічні підходи до визначення рівня конкурентоспроможності регіонів. *Економічний форум*, 1, 63-70.

лежить об'єктивна статистична інформація. По-друге, правильний висновок щодо основних чинників впливу (груп показників, які визначають індекс) дозволить обрати ефективний управлінський інструментарій, який забезпечить дотримання чи навпаки, корегування обраної тенденції. Очевидно і відомо, що групи показників взаємопов'язані, тому немає економічного сенсу впливати на покращення однієї з них. Комплексність підходів має бути виваженою та обгрунтованою водночас.

На цій основі послідовно розрахуємо та розглянемо визначені вище індекси, що дозволить обгрунтувати напрями здійснення впливів на забезпечення еколого-економічної конкурентоспроможності регіону.

Індекс економічних переваг регіону в більшості досліджень ґрунтується на індексі промислової конкурентоспроможності, до якої ми пропонуємо додати інформацію звіту Американської торговельної палати 2018 р., за яким найбільш інвестиційно-привабливими сферами в Україні є сільське господарство (79,8%), енергетика (54,3%) та інфраструктура (68,1%)¹. Оскільки існує декілька методик вирахування індексу, які вирізняються, передусім, набором груп показників, автором пропонується врахувати пріоритетні з них для еколого-економічної конкурентоспроможності регіону, а саме: обсяг реалізованої продукції, роздрібної торгівлі, реалізованої промислової продукції, прийняте в експлуатацію житло, вантажообіг автомобільного транспорту, пасажиробіг усіма видами транспорту, абоненти мобільного зв'язку та мережі Інтернет, витрати на виконання наукових досліджень і розробок, кількість інноваційних підприємств, (у тому числі екологічно-інноваційних), кількість впроваджених технологічних процесів (у тому числі екологічних), кількість впроваджених видів інноваційної (у тому числі екологічно) продукції.

Індекс людського розвитку регіону є підсумковим показником для оцінки довгострокових наслідків прогресу в трьох основних сферах людського розвитку: довготривале та здорове життя, доступ до знань та гідний рівень життя. Він розраховується на основі таких показників: чисельність населення, кількість зайнятого населення, кількість студентів та слухачів, доходи та витрати населення, рівень злочинності².

Індекс екологічних переваг регіону спирається на дані щодо: обсягів використання прісної води, обсяги скидання забруднених вод, викиди зі стаціонарних джерел, продукування твердих відходів, обсяги накопичених твердих відходів, обсяги інвестицій в охорону навколишнього природного середовища.

У таблиці 1 подано узагальнені значення індексів економічних переваг, людського розвитку, екологічних переваг та еколого-економічної конкурентоспроможності регіонів України станом на 2018 р.

Результати розрахунків, поданих у таблиці, і це є логічним, свідчать про те, що індекс еколого-економічної конкурентоспроможності пов'язаний з усіма поданими індексами та є вторинним, результуючим показником, первинних груп показників. Разом із цим, динаміка індексів еколого-економічної конкурентоспроможності регіонів України та екологічних переваг синхронні не у всіх регіонах, а у деяких мають віддалені позиції (Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська області).

Щодо іншого показника, який був врахований автором для вирахування індексу еколого-економічної конкурентоспроможності регіону – індексу економічних переваг, то чітко прослідковується тенденція: індекс еколого-економічної конкурентоспроможності регіону високий у тих регіонах, де спостерігається високий рівень економічного розвитку, тобто здатний забезпечити екологічну інноваційність. Екологічних переваг досягає територія, яка має розвинені технології, екологічне виробництво й розвинений ринок екологічних товарів і послуг, а не та, де виробництво та промисловість відсутні чи не розвинені взагалі і яка оманливо потенційно має більше передумов для формування стійких екологічних переваг. Так, наприклад, Київська область має індекс економічних переваг у 2018 р. 1,3465 та 1 місце серед регіонів України, за індексом екологічних переваг вона посідає те ж 1 місце з показником 7,0713 та за індексом еколого-економічної

¹ Американська торговельна палата в Україні (2018). *Огляд економіки України*

<http://chamber.ua/Content/Documents/1017431819ACC_CountryProfile2018_UKR.pdf> (2019, червня, 14).

² Державна служба статистики України (2018). *Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник.*

<http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf> (2019, червня, 11).

**Значення індексів (інтегральні показники)* розвитку регіону
станом на 2018 р.**

Регіони України	Індекс економічних переваг (група 1)		Індекс людського розвитку** (група 2)		Індекс екологічних переваг (група 3)		Індекс еколого-економічної конкурентоспроможності (група 4)	
	Значення індексу	Ранг	Значення індексу	Ранг	Значення індексу	Ранг	Значення індексу	Ранг
АР Крим	-	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька	0,9319	11	1,4940	7	1,9135	17	1,3863	13
Волинська	1,0863	3	1,0962	18	3,7384	4	1,6450	3
Дніпропетровська	1,0414	4	1,9299	2	0,5159	22	1,0121	21
Донецька	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська	0,8944	15	1,0659	19	3,4306	6	1,4844	10
Закарпатська	0,9288	12	1,1948	13	2,3186	13	1,3703	14
Запорізька	0,8128	21	1,5648	6	1,2729	19	1,1742	20
Івано-Франківська	0,9381	10	1,7269	5	2,7082	10	1,6371	4
Київська	1,3465	1	1,3580	8	7,0713	1	2,3471	1
Кіровоградська	0,8684	17	0,8498	22	0,8460	21	0,8547	22
Луганська	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	1,0070	5	2,1031	1	1,1928	20	1,3619	15
Миколаївська	0,7673	22	1,1288	15	2,5131	12	1,2960	18
Одеська	1,2489	2	1,8099	3	1,8217	18	1,6028	6
Полтавська	0,9990	6	1,3185	9	2,6943	11	1,5253	8
Рівненська	0,9595	9	1,0964	17	3,0931	7	1,4818	11
Сумська	0,8388	18	1,0621	20	2,0237	15	1,2171	19
Тернопільська	0,8220	20	1,2143	11	3,0111	8	1,4431	12
Харківська	0,9922	8	1,8010	4	1,9687	16	1,5209	9
Херсонська	0,8355	19	1,0973	16	3,9731	2	1,5386	7
Хмельницька	0,9925	7	1,3074	10	3,6236	5	1,6753	2
Черкаська	0,9140	14	1,2001	12	2,1154	14	1,3239	17
Чернівецька	0,9244	13	1,1943	14	3,7664	3	1,6080	5
Чернігівська	0,8730	16	0,9513	21	2,8280	9	1,3292	16

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, а також Донецької та Луганської областей

** На 10 тисяч наявного населення

Джерело: Розрахувала автор на основі джерел^{1,2,3}.

¹ Американська торговельна палата в Україні (2018). *Огляд економіки України* <http://chamber.ua/Content/Documents/1017431819ACC_CountryProfile2018_UKR.pdf> (2019, червня, 14).

² Державна служба статистики України (2018). *Регіональний людський розвиток. Статистичний збірник*. <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf> (2019, червня, 23).

³ World Ekonomik Forum (2018). *Appendix C: The Global Competitiveness Index 4.0 Methodology and Technical Notes*. <<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/appendix-c-the-global-competitiveness-index-4-0-methodology-and-technical-notes/>> (2019, травень, 29)

конкурентоспроможності – 1 місце з показником 2,3471. Індекс людського розвитку здійснює швидше коригуючий вплив на індекс еколого-економічної конкурентоспроможності, аніж визначаючий, тому його позиція у Київській області наближена до перерахованих вище індексів і дорівнює 8. Вказана вище синхронність показників спостерігається у Вінницькій, Закарпатській, Кіровоградській, Сумській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях. Разом із цим зазначена ситуація не має чіткої закономірності й, переважно, характерна для економічно розвинених чи перспективних регіонів.

Для зручності проведення подальших досліджень виокремимо на основі даних таблиці три групи регіонів за синхронністю індексів за рангами: високий рівень синхронності індексів – група 1 – розрив між рангами [1; 5], середній рівень – група 2 – розрив між рангами [6; 10], низький рівень – група 3 – розрив між рангами [11; 22]. Для віднесення регіону до кожної групи розглядаємо синхронність індексів еколого-економічної конкурентоспроможності по чергово з іншими, виокремленими нами для дослідження: економічних переваг, людського розвитку, екологічних переваг (табл. 2).

Таблиця 2

Таблиця синхронності індексів еколого-економічної конкурентоспроможності з індексами економічних переваг, людського розвитку, екологічних переваг

Рівень синхронізації	Синхронізація індексу еколого-економічної конкурентоспроможності (група 4) з індексами груп						
	1-2-3	1-2	1-3	2-3	1	2	3
Високий, група 1 [1; 5]	7	3	5	-	2	2	4
Середній, група 2 [6; 10]	-	2	1	-	-	3	4
Нульовий, група 3 [11; 22]	-	2	-	-	-	3	1

Джерело: розробила автор

Виходячи з цих даних, високий рівень синхронізації індексу еколого-економічної конкурентоспроможності з індексами економічних, екологічних переваг та людського розвитку (з кроком від 1 до 5) спостерігається у 7 регіонах і свідчить про потужний вплив саме цих груп показників на еколого-економічну конкурентоспроможність; у 3 регіонах вона визначається групами показників економічних та екологічних переваг; у 5 – економічними та соціальними показниками і т.д. Зазначене обґрунтовує пріоритетність саме економічних показників для еколого-економічної конкурентоспроможності більшості регіонів.

Поряд із цим, синхронність зазначених вище індексів характерна не для всіх регіонів України. В абсолютних значеннях синхронність динаміки індексів подана на рис. 1, що дозволяє виявити закономірності та говорити про напрями та інструменти зміцнення й підвищення еколого-економічної конкурентоспроможності регіонів.

Висновки. Представлені підходи до оцінки еколого-економічної конкурентоспроможності регіону через аналіз синхронності індексів екологічних, економічних переваг та людського розвитку свідчать про те, що, по-перше, більш потужні з економічної точки зору області, повинні стимулювати зазначену властивість через вплив на економічні показники; по-друге, огляд синхронності динаміки індексів еколого-економічної конкурентоспроможності, екологічних, економічних переваг та людського розвитку свідчить про підвищений вплив людського чинника, зокрема, соціальної складової, а також екологічного чинника у регіонах, які віднесено до груп 2 та 3, тобто тих, які мають середній і низький рівень еколого-економічної конкурентоспроможності; по-третє, еколого-економічна конкурентоспроможність незначної кількості регіонів визначається іншими, аніж обрані, показниками (наприклад, сферою специфічних послуг).

Ситуація, характерна для переважної більшості регіонів нашої держави свідчить про те, що пріоритетними напрями формування і зміцнення їх еколого-економічної конкурентоспроможності мають бути, передусім, економічні показники: стимулювання ринку екологічної продукції та її екологічна цінність.

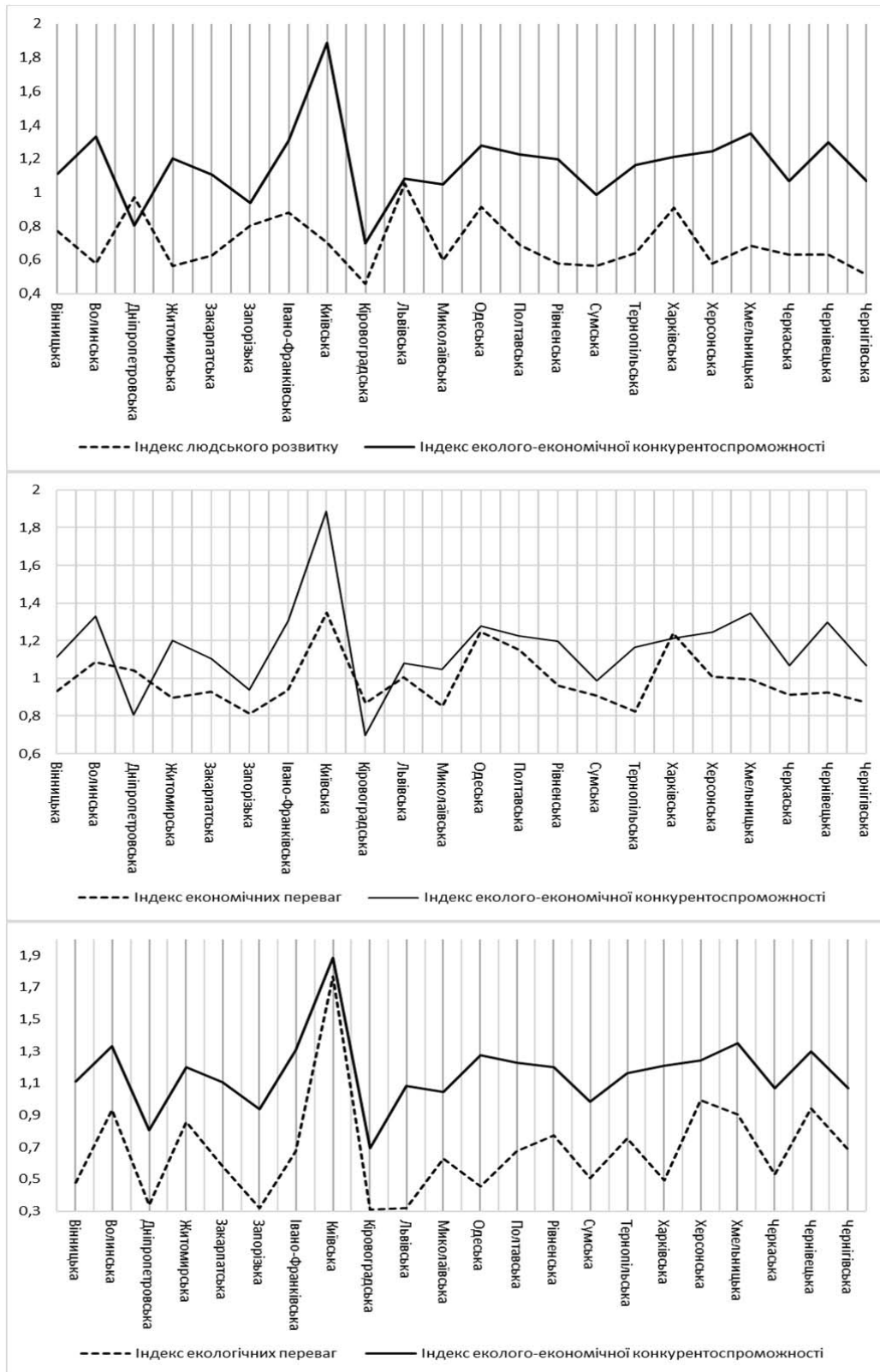

Рис. 1. Синхронність динаміки індексів регіонального розвитку в 2018 р.

Джерело: Розробила автор

References:

1. Averikhina, T.V. (2016). Analiz tendentsii vplyvu ekolohichnoho chynnyka na formuvannia konkurentospromozhnosti ekonomichnykh system makro-, mezo- ta mikrorivniv [Analysis of tendencies of influence of ecological factor on formation of competitiveness of economic systems of macro-, meso- and microlevels]. *Marketynh i menedzhment innovatsii* [Marketing and innovation management], 4, 353-364. [in Ukrainian].
2. World Ekonomik Forum (2018). *Appendix C: The Global Competitiveness Index 4.0 Methodology and Technical Notes* <<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018/appendix-c-the-global-competitiveness-index-4-0-methodology-and-technical-notes/>> (2019, May, 29). [in English].
3. Zakharchenko, S. V. (2015). Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy ta stratehichni aspekty yii pidvyshchennia (u konteksti pidkhodu fakhivtsiv IMD-Lausanne) [Competitiveness of Ukrainian regions and strategic aspects of its enhancement (in the context of the IMD-Lausanne experts approach)]. *Rehionalna ekonomika* [Regional economy], 3, 44-51. [in Ukrainian].
4. Kucherenko, S., Levaieva, L. (2017). Otsinka konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy [Assessment of competitiveness of Ukraine's rehionives]. *Ekonomichnyi biuleten universytetu* [Economic Bulletin to the University], 35/1, 14-19. [in Ukrainian].
5. Mikhel, R.V. (2017). Suchasni metodolohichni pidkhody do vyznachennia rivnia konkurentospromozhnosti rehioniv [Nowadays, methodological pidkhods to the level of competitiveness of the competitiveness of Rehionives]. *Ekonomichni forum* [Economic forum], 1, 63-70. [in Ukrainian].
6. US Chamber of Commerce in Ukraine (2018). Ohliad ekonomiky Ukrainy 2018 [Economic Review of Ukraine]. <http://chamber.ua/Content/Documents/1017431819ACC_CountryProfile2018UKR.pdf> (2019, June, 14). [in Ukrainian].
7. State Statistics Service of Ukraine (2018). *Rehionalnyi liudskyi rozvytok. Statystychnyi zbirnyk* [Regional human development. Statistical collection]. Kyiv <http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_rlr2017_pdf.pdf> (2019, June, 23). [in Ukrainian].